

Másfél óra a kísérleti filmről

„A mozgás az az erőszak, amellyel a szerkezetek szemünk
recehártáján közvetlen ingert okoznak”

(Victor Vasarely)

1. Az 1995/96-os tanévben „A 101. év” címmel hat részből álló sorozatot hirdettünk a debreceni középiskolások számára. A rendezvénytől az volt a célunk, hogy az érdeklődő diákoknak bemutassuk a mozgókép néhány izgalmas jelenségét és alkotását. Az előadásokra és a vetítésekre társszervező kollégám munkahelyén, az *Újkerti Általános Művelődési Központ Delta mozijában* került sor, egy olyan intézményben, amely felszerelésével, helyiségeivel és munkatársaival évek óta szolgálja a médiapedagógia ügyét. Olyan témákat igyekeztünk összeválogatni, amelyek érdekesen és színesen mutathatók be, szempont volt továbbá az is, hogy az adott mozgóképes jelenséghez vonzó, nézhető filmes anyag kapcsolódhasson. A hat alkalommal a következő témák kerültek szóba: *A western; Az angol új hullám; A francia új hullám; Dokumentum és fikció; Film, idő, filmidő; A kísérleti film*. A hetedik alkalomra egy kis estet rendeztünk, amelynek első része a hat témakör anyagát felölelő vetélkedő volt, majd ezt beszélgetés követte. A vetélkedőn győztes háromfős csapat tagjai egész éves ingyenes belépőt nyertek a Delta moziba. A foglalkozásokra a város több iskolájából jártak a diákok, elsősorban a gimnáziumokból.

Tapasztalataink szerint kezdeményezésünk sikeres volt, amennyiben felkeltette néhány olyan középiskolás érdeklődését a mozgókép iránt, akik nem jártak ideig hasonló órákra. Saját tanítványaink is gazdagodtak élményekkel, hiszen az iskolai foglalkozások megszokott közegéből kimozdulva láthattak újabb filmeket. A mozgóképes oktatás sajátja mindamelllett egyfelől ez az oldottabb forma, másfelől az iskola tanrendjének és helyszíneinek rugalmas kezelése.

Az itt közölt kettős óra módosított változatát kipróbáltam a fentitől eltérő didaktikai környezetben is: egy közép- és felsőfokú mozgóképterjesztői tanfolyamon.

2. Az alábbiakban *A kísérleti film* című foglalkozáshoz kapcsolódó tanári előadás rövidített szövegét, a foglalkozás menetét és módszertani lépéseit mutatom be. Megjelölöm az alkalmazott segédanyagokat és ezek könyvzeti adatait, az anyag végén pedig közlöm a felhasznált szakirodalmat.

3.1. A kísérleti film jelenségét próbáljuk az alábbiakban körbejárni anélkül az illúzió nélkül, hogy magát a fogalmat képesek lennénk definiálni, hiszen ezzel a címkével egymástól nagyon is különböző mozgóképes termékeket illettek az elmúlt száz év során. *Erdély Miklós* szerint valami olyasmiről beszélünk, ami a kísérlet tárgya, de egyben az áldozata is. A kísérleti – *Erdély* szóhasználatában kognitív – film tehát önmagát kutatja, ilyenformán nem valami ismertet és átértett akar kifejezni, hanem a jelhasználat újdonsült produktumaként tárgyaül saját magát teszi meg. Első jellemzője tehát az ismert filmes, performer és elméletíró nyomán az új jelentések létrehozására való törekvés.

Áttekintésünk tehát éppen a fogalomhasználat bizonytalanságai miatt kettős szempontú: egyrészt figyelembe venni a történetiség elvét, másrészt követni fogunk bizonyos strukturális és film-poétikai megfontolásokat.

3.2. A kezdetek idején keletkezett filmek mindegyike kísérleti filmnek tekinthető az *Erdély Miklós* által javasolt ismérvi alapján, de más vonatkozásokban is, hiszen az angol *Muybridge*, a francia *Marey*, később a *Lumiére* testvérek és mások legfontosabb törekvése az volt, hogy a moz-

gást megörökítsék, és mások által is átélhetővé tegyék, magyarul olyan képeket, képsorozatokot hozzanak létre, amelyek soha addig nem léteztek.

Első filmbejátszás. Lumière testvérek: A vonat érkezése,
A baba reggelije és A megöntözött öntöző
(17 másodperc, 8 másodperc, illetve 19 másodperc).
Forrás: Filmidézetek dr. Nagy Imre: A mozgókép
és a filmalkotás című tankönyvéhez, Pécs, 1988.

Megfigyelési szempont: Az alkotók milyen kameraállást választottak, s ez hogyan szolgálja a hatáskel-
tést?

(A jelen levő gyerekek többsége részt vett korábban egy olyan rendezvényen, amelyen *Szirtes András* korabeli vetítógépén élőzenei aláfestéssel mutatta be *Lumière-tekercek* című etűd-
jeit. *Szirtes András* felkereste Lumière-ék száz évvel ezelőtti forgatási helyszíneit, és „új-
raforgatta” a filmtörténet klasszikus darabjait, többek között az itt látható *A baba reggelijét*.)

3.3. A húszas évektől kezdve a legerőteljesebben Németországban jelentkeztek azok a tö-
rekvések, amelyek igyekeztek kiiktatni a mozgóképből minden olyan elemet, amely nem a moz-
gás, a ritmus, a tárgyak egymáshoz viszonyított helyzetének és a mozgás során egymásra gyako-
rolt hatásának a megörökítését szolgálja. Ezt a *Ruttmann*, *Richter* és a svéd *Eggeling*, valamint a
francia *Léger* által képviselt filmkészítési módot és szellemet, illetve irányzatot hívták abszolút
vagy absztrakt filmnek, amelynek kiindulási alapja tehát a kísérletezés anyaggal és technikával,
végső soron pedig a közönségre gyakorolt hatással. Hasonló experimentális módszerekkel létre-
hozott munkákat ismerünk egyébként *Bódy Gábortól* is.

Az irányzat képzőművészeti megjelenését szemléltetjük.
Forrás: *A század művészete*, Corvina, 1993.
A kinetikus művészet és az op art című fejezet.

3.4. A tárgyat jelenségek körébe kell vonnunk azokat a filmeket is, amelyek szellemisé-
gük, meghökkentő jellegük, merész formanyelvi, tematikai vagy más újításaik okán nem illesz-
kedtek be a forgalmazás hagyományossá váló kereteibe. Itt kell megemlítenünk egy csupán látszó-
lag külsődleges szempontot, a terjedelem kérdését: az úgynevezett „nem egész estés”, tehát a
filmszínházak műsorrendjéhez nem alkalmazkodó hosszúságú filmek kiszorulnak a nagy mozik
programjáról, és nemcsak formailag válnak el a kommersz daraboktól, hanem a megtekinthetőség
helye és ideje szempontjából is. Ilyenek a magyar független filmesek – *Tímár Péter*, *Szirtes And-
rás*, *Bódy Gábor*, *Xantus János* – és mások munkái.

A kísérleti film tehát nemcsak formanyelvi, az alkotói szellemiségben megnyilvánuló, to-
vábbá forgalmazási kategória, hanem befogadásszociológiai jelenség is: kitermeli a saját bemuta-
tóhelyeit, saját közönségét, azt a közeget, amely érti és értékeli.

A kísérleti film feltételez továbbá azonosan gondolkodó alkotótársakat is, olyan, esetleg más mű-
vészeti ágak felől érkező művészeket, akiket a formabontás igénye és kényszere köt össze. Az experi-
mentális filmesek közül jó néhányan működtek más területeken is: *Bódy Gábor* foglalkozott építésszettel,
érdekelte továbbá a nyelvészet; *Andy Warhol* talán elsősorban képzőművészként szerzett hírnevet; ismer-
tek *Wahorn András* zenei produkciói; *Tímár Péter* operatőrként és rendezőként is dolgozik.

A következő filmes bejátszásunk a filmtörténet egyik legismertebb botránydarabja, *Az An-
dalúziai kutya*.

Luis Buñuel: Az andalúziai kutya
Forrás: saját felvétel. Ideje: 20 perc.

Megfigyelési szempont: a szürrealista képalkotás sajátosságai.

3.5. A kísérleti filmes mozgalom áthatja a mozgókép előállításának egész történetét. A fen-
tiekben már utaltunk arra, hogy az experimentális mozi megtermékenyítette azokat az alkotásokat,
amelyeket nem szoktak ilyenként számon tartani. A kísérletező kedv tehát természetesen megje-

lenik azokban a filmekben is, amelyek a nagyközönség számára készültek, és minden jellemzőjükben illeszkednek a forgalmazás viszonyai közé. *Szergej Eizenstein* formavilága például alapértékként kezeli a meghökkentést, az új látványelemek és összefüggések kutatását, ilyenformán azt mondhatjuk, hogy *Eizenstein* nagyfilmjeit megtermékenyítette a kísérleti film, mi több ezek az experimentalizmus példatárai.

Részlet *Szergej Eizenstein: Rettegett Iván* című filmjéből.

Forrás: saját felvétel: 20 másodperc.

Rettegett Ivánból egyetlen beállítást emeltünk ki:

egy arc közelije a cárt körülvevő bojárak közül.

Megfigyelendő: a fényviszonyok expresszív kezelése.

A kísérleti filmesek mestere – az orosz filmművészetnél maradván – *Dziga Vertov: Ember a felhevőgéppel* című munkája, amelyet a jelenlevők szintén láthattak, felmutatja a mozgalom szinte valamennyi jellemzőjét.

3.6. A kísérleti film végső célja – bármilyen formában, időszakban és formanyelvi konvenciók között jelenjen meg – a mozgókép nyelvének kialakítása. Valamennyi általunk említett alkotó azon munkálkodott, hogy a filmek közvetítette vizuális üzeneteket megtisztítsa az irodalmias narratív szerkezetektől, a tér- és időkezelés regényes-elbeszélői fogásaitól, a színház által meghonosított dramaturgiától. Ha erre a mozgókép képessé tehető, akkor lehet csak alkalmas autonóm módon saját tartalmak megfogalmazására.

Azt szokták mondani, hogy az első film a magyar filmtörténetben, amely a mozgókép nyelvén beszél, *Huszárik Zoltán Elégiaja*. Az *Elégiát* nevezték filmversnek, poémának, látomásos etűdnek. Az elnevezések arról tanúskodnak, hogy *Huszárik Zoltán* munkája nem írható le sem a hagyományos műfaji fogalmakkal, sem az irodalomtól kölcsönzött elemző kategóriák segítségével. Az Elégia ritmusát, szerkezetét és formateremtő elveit a belső tartalmak irányítják és határozzák meg, innen látomásos jellege.

Huszárik Zoltán: Elégia.

Forrás: saját felvétel. Ideje: 20 perc.

Megfigyelendő: a film szerkezete, „versszakos” felépítése.

3.7. A 60-as évek elejétől Magyarországon a világon szinte egyedülálló módon „intézményesül” a kísérleti film: fiatal alkotók kezdeményezésére megalakul a *Balázs Béla Stúdió*. A *BBS*-ben a kezdetektől fogva két irányzat működik egymás mellett, a dokumentarista műhely, amelyből a „budapesti iskola” táplálkozik, valamint a kísérleti filmes irányzat. Vannak természetesen olyan alkotók is, akik mindkét irányzat munkájából kiveszik a részüket, ilyen *Bódy Gábor*, *Mész András* és mások. A *BBS* és az experimentalista műhely jellegzetességét és erejét az adja, hogy kereteiben az alkotók szabadon folytathatták formanyelvi tanulmányaikat, egyszerre szabadon a nagymozis bemutatás kényszerűségétől és inspirálva az adekvát nézőközönség várakozása által. A műhely alkotói között tartjuk számon az eddigiekben említetteken kívül *Háy Ágnes*t, *Maurer Dórát*, *Vető Jánost*, *Matkócsik Andrást* és másokat.

Az irányzat szintézisszerű nagyjátékfilmes produktuma *Bódy Gábor* diplomamunkája az *Amerikai anxi*, amelyet a hatrészes sorozat résztvevői szintén láthattak néhány évvel ezelőtt. Az *Amerikai anxi* olyan alkotás, melyben a kísérleti film fentiekben említett valamennyi jellemzője megtalálható.

3. 8. Befejezésül megtekintünk egy részletet az *Elégia* operatőrének, *Tóth Jánosnak* egyik munkájából. A *Ragyogás* az operatőr-rendező főműve, egyben a magyar kísérleti film egyik legértékesebb darabja.

Részlet *Tóth János: Ragyogás* című filmjéből.

Forrás: saját felvétel. Ideje: tetszőleges, amennyit a „másfél óra” enged.

Feladat: az elhangzottak összegzése.

Bódy Gábor: Video és film. in: Videó-Alfa. Szerk.: Márczi Imre és Zelnik József. Műzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1987.

Uő: Jelenéstudajdonítások a kinematográfiában, in: B.G. 1945–1985. Szerk.: Beke László és Peternák Miklós.

Uő: Elégia in: Kortársunk a film. Szerk.: Dániel Ferenc. Műzsák Közművelődési Kiadó, Budapest é.n.

Erdély Miklós: Művészeti írások, Képzőművészeti Kiadó, Budapest 1991.

Uő: A „Kísérleti” film, Mőzgo Film 2., a BBS műhelykiadványa, 1986.

Uő: A filmezés késői fiatalsága. Az underground filmmozgalom kialakulásának társadalmi háttere, Helikon, 1976. 1. sz.

F.I.L.M. A magyar avant-garde film története és dokumentumai. Szerk.: Peternák Miklós. Képzőművészeti Kiadó, Budapest, 1991.

Háy Ágnes: Film-Mozgás-Trükk, Mőzgo Film 1., a BBS műhelykiadványa, 1984.

Hegy Loránd: film/művészet. Kiállítás a magyar kísérleti film történetéből, Filmvilág, 1983. 7. sz.

TAKÁCS GÁBOR

Gelléri Andor Endre Általános Iskola

Budapest

Bűvös négyzetek

Matematikából a tanulás által megszerzendő jártasságok, készségek elvárt szintjének elérése jó néhány számításos feladat megoldását feltételezi. Ez a monotonía veszélyével jár, hiszen a többször ismétlődő tevékenység elveszti pozitív mozgósító erejét, egyre gyengül a tevékenység jellegéből fakadó motiváció. Nyilván az a legjobb, ha a tevékenység tárgya, konkrétan a matematikai probléma, egyúttal a motiváció erősítésének funkcióját is betölti. Ezt az elvárást az összeadás és a kivonás gyakorlásának vonatkozásában jól teljesíthetjük, ha bűvös négyzetek hiányzó adatainak pótlását tűzzük ki feladatul.

Bűvös négyzetnek számok négyzet alakban történő olyan elrendezését nevezzük, amelyben a számok összege minden sor, oszlop és átló mentén ugyanaz. Ez az összeg a bűvös négyzet állandója, a bűvös négyzet valamelyik sorában vagy oszlopában levő számok darabszáma pedig a négyzet rendje. Így pl. egy harmadrendű bűvös négyzet soraiban és oszlopaiban három-három szám van, egy negyedrendűjében négy-négy, és így tovább.

A bűvös négyzetben szereplő számok legalább két összegben fordulnak elő összeadóként, az átlókban elhelyezett számok pedig háromban, mégis egyenlők ezek az összegek!

A bűvös négyzetekkel való foglalkozás nyomai már az ókorból származó tudománytörténeti leletek között előfordulnak. Mágikus négyzetnek tekintve az i.e. 1100 körül keletkezett „I-csing” nevű könyvben már található egy „bűvös négyzet”:

4	9	2
3	5	7
8	1	6

1. ábra